
HISTORIOGRÁFIA

Az orosz emigráns történészek „első hullámának” az amerikai tudományos közösségbe való integrálódásának stratégiái

Oleg Zaharov írásának elején hangsúlyozza, hogy az utóbbi két évtizedben az orosz szakemberek részletesen vizsgálták az emigrációba került történészek munkásságát. Ugyanakkor sokkal kevesebb figyelmet szenteltek az emigráns orosz tudósoknak a külföldi tudományos közéletbe történő szakmai és társadalmi adaptálódásának, pedig csak így mérhető fel, hogy az oroszországi történészeknek mennyire sikerült beilleszkedniük a nemzetközi tudományos életbe.

Először maguk az emigránsok írtak tevékenységükről és hangsúlyozták a forradalom előtti és az emigrációbeli orosz történettudomány egységét. A szovjet historiográfiában először vagy elhallgatták a témát, vagy politikai felhangokkal értékelték. Csak a posztsovjét korszakban jelentek meg *V. Ju. Volosina*, *M. G. Vandalkovszkaja*, *A. V. Antoscsenko*, *I. V. Kuklina* és mások művei az emigránsok adaptálódásáról, az eurázsiai történetírásról és egyes történészek munkásságáról. Míg külföldön már az 1930-as évektől bőven írtak *M. I. Rosztovcevről*, addig az óhazában a nagy orosz tudós tevékenysége csak az utóbbi években került fókuszpontba. Zaharov rámutat, hogy a nyugati szakirodalomban eltérően ítélik meg Rosztovcev oroszországi életszakaszának hatását későbbi emigrációbeli nézeteire. Példaként *A. Momigliano*, *G. W. Bowersock*, *M. A. Wes* és *B. D. Shaw* írásait idézi. A *G. V. Vernadszkijről* szóló művek közül a szerző kiemeli *C. J. Halperin* és *N. N. Bolhovityinov* könyveit. Halperin először kísérelte meg értékelni Vernadszkij szerepét az USA-beli ruszisztika fejlődésében. Bolhovityinov, amikor Vernadszkijről, *M. M. Karpovicsról* és *M. T. Florinszkijről* írt, kifejtette, hogy Karpovics az amerikai ruszisták iskolájának létrehozásában játszott nagy szerepet, míg Vernadszkij tankönyveivel és tudományos műveivel elősegítette az angol nyelvű ruszisztika alapjainak lerakását.

Zaharov tanulmánya Rosztovcev és Vernadszkij publikált levelezése, az utóbbi és *A. A. Vasziljev* az Oroszországi Tudományos Akadémia és annak Szentpétervári Részlege Archívumában található levelei és a Wisconsini és Yale-i Egyetemek levéltári anyagai alapján készült. A forradalom utáni első emigráns „hullámból” a Rosztovcev-Vasziljev és a Vernadszkij-Karpovics „párosok” kerültek a szerző figyelme középpontjába. *O. V. Budnyickij* 2008-as írásaiban (17. jegyzet) rámutatott, hogy a forradalomig 3850 ezren érkeztek az Egyesült Államokba. 1917 után még néhány ezer orosz jött a Távol-Keletről, Harbinból és Konstantinápolyból. Közöttük voltak az oroszországi arisztokrácia és értelmiség képviselői és tanulmányaikat be nem fejező egyetemisták. Az 1920–1930-as években az Egyesült Államokba telepedtek át azok az orosz tudósok, akik nem találtak képzettségüknek megfelelő munkát Európában. Sokan közülük az amerikai egyetemeken helyezkedtek el. A legismertebbek a történész és filozófus Rosztovcev, Karpovics, Vernadszkij és Florinszkij, a szociológus *P. A. Szorikin*. Az 1930-as években még kevés orosz tudós jutott el a professzori rangig. Az akadémiai szférába sikeresen integrálódók önzetlenül segítettek társaiknak. Az 1940-es évekbeli új emigrációs hullám bekövetkeztéig néhány tucat orosz tudós dolgozott a felsőoktatásban. Legtöbben a Harvard, a Yale, a Berkeley és a Princeton Egyetemen.

A szerző először Rosztovcev amerikai egyetemi pályafutását elemzi. Ő a híres szentpétervári ókortudományi iskolához tartozott. Miután a kadetok körében tevékenykedett és a szovjethatalom ádáz ellenfele volt, 1917 után nem maradhatott Oroszországban. 1918-ban Rosztovcev hivatalos kiküldetéssel Angliába ment, ahol politikai és tudományos tevékenységet folytatótt, azonban az ottani és a franciaországi felsőoktatásban annak ellenére sem tudott elhelyezkedni, hogy több tudományos elismerésben részesült. Egyes kutatók az európai álláskeresésbeli sikertelenséget Rosztovcev rossz természetével és nem megfelelő angol nyelvtudásával magyarázzák. 1919 nyarán az orosz tudóst Párizsban egy neves nyugati papirológus kollégája beajánlotta a wisconsini egyetem vezetőségének. Az Egyesült Államokban ekkor az ókortudomány még nem volt elég fejlett és kevés képzett szakember állt rendelkezésre, így az egyetemi oktatásban szükség volt a kiváló orosz ókortörténészre.

Zaharov írásában az archív levelezési anyagok alapján plasztikus képet ad Rosztovcev amerikai benyomásairól. Valójában a tudósnál az optimista és a szkeptikus értékelések váltakoztak. Kezdetben a nagy lelkesedés és a jól fizető munka miatt a derűlátás dominált. Később a szomorkás és kétkedő hangulat is jellemző rá, azonban az amerikai életforma pozitív vonásait érté-

kelve, fokozatosan megbékélt idegen környezetével. A szerző hangsúlyozza, hogy Rosztovcev más országok tudományos közegébe való integrálódásának hatékonyságát csak több tényező (a tudományos aktivitás, az oktatói munka, a kollégákkal való kapcsolat és az anyagi elismerés) figyelembevételével lehet reálisan megítélni. A tudós amerikai áttelepülésében az anyagi okok játszottak főszerepet. A tudósnak már a kezdeti fizetése (5500 dollár évente) jócskán felülmúlta a szokásos amerikai professzori dotációt, amikor pedig 1925/26-ban átkerült a Yale Egyetemre: ez nyolcezer dollárra nőtt. Felmerül a kérdés: hogyan érte ezt el. Vernadszkij Rosztovcevnak írott leveleiben ezzel kapcsolatban a jó nyelvtudás, az amerikai egyetemi élethez, a hallgatók és a kollégák ízléséhez való alkalmazkodás fontosságát emelte ki. Rosztovcev ugyan nem tudott tökéletesen angolul, azonban tudományos tekintélye, általános elismertsége ezt kompenzálta, ezért a nyelvtudás problémáin az USA-ban szemet hunytak. Amerikai kollégái között Rosztovcev hamar nagy tekintélyre tett szert, míg a hallgatókkal már nem ment minden ilyen simán. Az egyetemi vezetés azonban kivételes szakmai tudását és tanítványaival kapcsolatban kitűnő előadási módszereit emelte ki.

A wisconsini egyetemen Rosztovcev heti nyolc, a Yalen pedig hetente hat órát tartott. Az első szabályai szerint 1939-ben ott nyugdíjba kellett mennie, a Yale viszont külön állást kreált neki, rendszeresen fizetett szabadságot kapott, amikor Európába utazhatott múzeumi munkákra és ásatásokra, annak költségeit részben az egyetem állta, oktatói munkáját pedig már tanársegédek segítették. A korabeli levelekből kitűnik, hogy Rosztovcevéknak nem is annyira a nagyobb jövedelem, hanem a jobb kulturális miliő hiányzott. Kikapcsolódást ugyanis csak a mozi és a sportrendezvények jelentettek. Rosztovcev ekkor ért pályája csúcsára. 1931-ben a cambridge-i, 1936-ban a harvardi, 1941-ben a chicagói egyetem díszdoktorává avatta, 1935-ben az Amerikai Történeti Társaság elnökévé választották. 1940-ig folyamatosan nőtt tudományos publikációinak száma (1. diagram: 119. o.), azután viszont idős kora és gyakori betegeskedése miatt csökkent. 1923-ig oroszul és németül írt, majd angolul jelentek meg írásai. 1922-ig még némiképp hitt esetleges hazatérésében. 1929-ben a történész megkapta az amerikai állampolgárságot.

A Rosztovcevéhez hasonló pályát futott be az USA-ban A. A. Vasziljev. Először ő otthon próbálkozott, de a szovjethatalmat kevésbé érdekelte a bizantinológia és főként a marxista módszertant akarták előtérbe helyezni, Vasziljev viszont pozitivistá elveket vallott. Amikor 1925-ben 58 évesen hivatalos kiküldetésre az Egyesült Államokba érkezett, már a korszak egyik vezető bizantinológusa volt. Miután 1928-ban nem tért haza, ő is önkéntes

emigránsnak tekinthető. Vasziljev a wisconsini egyetemen átvette Rosztovcev kurzusait és Bizánc történetét tanította, a kollégák és a hallgatók tisztelték, aktívan publikált és méltányos fizetést kapott munkájáért.

Rosztovcevtől és Vasziljevától eltérő adaptációs modellt testesített meg a tudományban akkor az első lépéseket megtevő két történész-ruszysta: M. M. Karpovics és G. V. Vernadszkij, akiket N. N. Bolhovityinov az amerikai ruszisztika megalapítóinak tart, míg R. F. Burnes és T. Emmons szerint ezt a tudományágat maguk az amerikai tudósok hozták létre. Vernadszkij érkezéséig az Egyesült Államokban három orosz nyelv és irodalom tanszék működött: a Harvardon, a Berkeley-n és a Columbián, de orosz történelmet csak az első kettőn tanítottak. Az 1920-as évek elejére a helyzet még rosszabb lett, és általában az amerikai egyetemi szférában kevés ruszysta volt. Karpovics úgy került a Harvardra, hogy nem volt tudományos fokozata, viszont 1917 és 1924 között az amerikai orosz követ, B. A. Bahmetryev titkáráként az idősebb amerikai ruszisták már ismerték, ráadásul kitűnően tudott angolul. Ugyanekkor az Európában már híres tudósnak, Vernadszkijnek nem sikerült a Harvardra bejutni.

Vernadszkijnek azért kellett elhagynia Oroszországot, mivel Vrangel kormánya sajtóosztályát vezette. Először nem volt elképzelése arról, hogy Európában, vagy azon kívül folytatja-e pályáját. Prágában 1924-ben a földesúri parasztok XVIII–XIX. századi földhasználatáról és I. Sándor katonai telepeiről tartott előadásai miatt konfliktus robbant ki közte és az ottani eszer-kadet emigráció egy része között. A tudóst azzal vádolták, hogy védi a jobbágyrendszert és idealizálja az orosz monarchiát. A helyzetet tovább rontotta, hogy Vernadszkij az eurázsiai körhöz tartozott. Pozícióját gyengítette bizonytalan oktatói státusza. Ilyen körülmények között nagy lelkesedéssel fogadta Rosztovcev javaslatát, hogy utazzon az Egyesült Államokba.

Vernadszkij Amerikából írott leveleiben sokszor szerepel anyagi helyzete. Az 1920-as években valóban elég szerény fizetésből élt. Így amikor 1930-ban javasolták neki, hogy utazzon Kaliforniába és a Stanford Egyetemen magasabb bért helyeztek kilátásba, örömmel beleegyezett. A kiegészítő jövedelmekkel javult ugyan anyagi helyzete, a szerző szerint azonban a végleges és döntő változás csak 1946 után következett be, amikor az orosz történelem professzora lett. A tudós leveleiből kitűnik, hogy kezdetben nem előadásokat tartott, hanem szemináriumhoz hasonló foglalkozásokat vezetett, például 1927/28-ban Oroszország és Kelet-Európa XIX–XX. századi történetéből. Vernadszkij örült, hogy folyamatosan nőtt tanítványainak száma és megfelelt hallgatói érdeklődésének és igényeinek. 1934-ben már tanársegéddel dolgozott és a bécsi kongresszus utáni

orosz külpolitikáról tartott kurzusáról elismeréssel szóltak kollégái és az egyetemi vezetés.

Vernadskij archívumbeli leveleiből képet kaphatunk az amerikai felsőoktatásról alkotott véleményéről. Az egyetemek szerinte szűk oktatási célok érdekében működnek. Például programjukban nem szerepel a szlávok és Oroszország története. Az amerikai történettudománynak főleg a művészet-történeti és gazdaságtörténeti ága fejlődik intenzíven. A Yale Egyetemen gyakran tartanak előadásokat külföldi (főleg angol, német és francia) tudósok. Vernadskij hiányolja, hogy az egyetemek falain kívül nincs pezsgő szellemi élet. Zaharov úgy látja, hogy 1932-től a történész leveleiben megszorodtak az angol szavak: azaz elkezdett „angolul gondolkodni”. Vernadskij az USA-ban sok jelentős művet írt. Oroszország története című egyetemi tankönyvét, ami az amerikai ruszisztikában fontos szerepet töltött be, hatszor adták ki. Karpovicsal az orosz históriát a legrégebbtől napjainkig átfogó tízkötetes munkát tervezték. Az első hat kötetet Vernadskij megírta, a fennmaradó négy viszont Karpovics halála miatt nem fejeződött be. Az orosz tudós egyik utolsó USA-beli munkája Az orosz történetírás volt, amit nemrég fordítottak le oroszra. A Vernadskij publikációiról készített grafikon (2. diagram: 125. o.) mutatja, hogy a legtöbb írása 1927-ben készült (igaz, ebben benne vannak a Prágában írott művek is) és az 1940-es évek derekáig egyenletesen nagyszámú publikációja készült. Zaharov hangsúlyozza, hogy a történésznél az egyetemi oktatómunka miatt kevesebb idő jutott a publikálásra.

Vernadskij munkásságát az Egyesült Államokban számos tudományos címmel ismerték el. Így 1931-ben a The Mediaeval Academy of America levelező tagja lett, 1946-ban a Yale Egyetem orosz történeti professzora, 1958-ban a humán tudományok tiszteletbeli doktora a Columbia Egyetemen, 1965-ben pedig az Amerikai Szlávkutató Társaság élethossziglani tiszteletbeli elnökévé választották. A történész több fontos amerikai tudományos periodikában (American Historical Review, Yale Review, Journal of Modern History) publikált. Vernadskij 1933-ban megkapta az amerikai állampolgárságot. Zaharov úgy véli, hogy a tudósnak az amerikai tudományos közéletbe való beilleszkedése sikeresnek mondható. Élete végén már tudásának és rangjának megfelelő fizetést kapott, kollégái elismerték és befejezte nagy művét: Oroszország többkötetes történetét. Hasonló pályát futott be Karpovics, aki 1927-ben került a Harvardra, majd 1933-ban docens és közel tíz évre rá már professzor lett. 1948-ban létrehozta az Orosz Kutatóközpontot, a következő évben pedig egyetemi tanárként az új szláv nyelvek és irodalmak fakultását vezette. Vernadskij és Karpovics ameri-

kai karrierje elütrött Rosztovcevétől és Vasziljevétől, akik már az USA-ba érkezésük előtt elismert szaktekintélyek voltak. Kutatási perspektívaként Zaharov azt ajánlja, hogy tisztázzák minden tudós szerepét az amerikai történelemtudomány fejlődésében, ami lehetővé teszi, hogy meghatározzák az orosz külföld történettudományának helyét a világ tudományában.

O. Zaharov: Sztrategii integracii russzkih isztorikov-emigrantov „pervoj volni” v amerikanszkoje naucsnoje szoobszesztvo. (Az orosz emigráns történészek „első hullámának” az amerikai tudományos közösségbe való integrálódásának stratégiái). Rosszijoszkaja Isztorija. 2014/3. 112–126. o.

Kurunczi Jenő